

УДК 159.923.32-057:343.35
DOI <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-3-7>

МОРАЛЬНЕ ВІДЧУЖЕННЯ ЯК МАРКЕР ГОТОВНОСТІ ДО КОРУПЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ

Зарічанський О. А.

кандидат педагогічних наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу проблем інформаційно-психологічного протиборства

науково-дослідного центру

Військовий інститут

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вул. Михайла Ломоносова, 81, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-6934-9521

olegzarvin69@gmail.com

Ключові слова: *корупція, виправдання, моральне відчуження, поліцейські, професійна діяльність.*

Загальний механізм та складники відчуження моральної відповідальності виступають як феномен, який конструюється в досвіді корупціонера та захищає його самооцінку через незастосування до себе внутрішніх моральних санкцій в умовах протиставлення власної поведінки загальноприйнятим моральним нормам. Мета роботи – визначити специфіку відчуження моральної відповідальності поліцейських як маркера готовності до корупційної поведінки на різних етапах професійної діяльності. Емпіричну базу дослідження становлять працівники поліції, які були розподілені на дві групи: до першої групи ввійшли особи зі стажем професійної діяльності від 5 до 10 років, інша група складалась із курсантів – поліцейських першого – другого років служби. Вивчення варіантів проявів відчуження моральної відповідальності в поліцейських показало, що за шкалами «Зміщення відповідальності» та «Дегуманізація» показники в першій групі вірогідно перевищують показники за означеними шкалами, отримані у другій групі, що відбиває більшу схильність представників першої групи знаходити пояснення своєї поведінки в соціальному тиску, який здійснюють особи, наділені владними повноваженнями або більш авторитетні, що дозволяє суб'єкту мінімізувати власну ініціативу у здійсненні неетичних учинків; більш виражену зорієнтованість респондентів цієї групи на сприйняття об'єктів своєї неетичної поведінки як таких, що втратили позитивні людські якості, щоби вивести їх поза межі суб'єктивного виміру гуманності.

Друга група відрізняється від першої вірогідно більшими показниками за шкалою «Атрибуція провини», що виступає свідомством більш істотної тенденції в разі здійснення суб'єктом неетичних учинків вказувати на «провокуючу» ситуацію, у якій, через незалежні від нього обставини, він буде змушений повести себе певним чином у відповідь на «провокацію» об'єкта неетичної поведінки. Відчуження моральної відповідальності виступає важливим психологічним конструктом, застосування якого до опису та пояснення такого соціально-правового явища, як корупція, є продуктивним і корисним щодо прогнозування корупційної поведінки.

MORAL DISENGAGEMENT AS A MARKER OF READINESS TO CORRUPT BEHAVIOR

Zarichanskyi O. A.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Senior Researcher at the Department of Problems of Information
and Psychological Struggle Research Center
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Mykhailo Lomonosov str., 81, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6934-9521
olegzarvin69@gmail.com*

Key words: *corruption, justification, moral alienation, police officers, professional activity.*

The general mechanism and components of the alienation of moral responsibility appear as a phenomenon that is constructed in the experience of a corrupt person and protects his self-esteem by not applying internal moral sanctions to himself in the conditions of opposing his own behavior to generally accepted moral norms. The purpose of the work is to determine the specificity of moral disengagement of police officers as a marker of readiness for corrupt behavior at various stages of professional activity. The empirical base of the study was made up of police officers who were divided into two groups: the first group included persons with 5 to 10 years of professional experience, the other group consisted of cadets – policemen in their first or second year of service. The study of variants of manifestations of moral disengagement among police officers showed that according to the scales “Displacement of responsibility” and “Dehumanization” the indicators in the first group probably exceed the indicators according to the specified scales obtained in the second group, which reflects a greater tendency of representatives of the first group to find an explanation for their behavior in social pressure exerted by persons in authority or more authoritative, which allows the subject to minimize his own initiative in committing unethical acts; a more pronounced orientation of the respondents of this group to the perception of the objects of their unethical behavior as those who have lost positive human qualities, in order to bring them out of the subjective dimension of humanity.

The second group differs from the first by probably higher indicators on the “Attribution of Guilt” scale, which is evidence of a more significant tendency when the subject commits unethical acts to point to a “provocative” situation in which, due to circumstances beyond his control, he will be forced to behave in a certain way in response to the object’s “provocation” of unethical behavior. Moral disengagement acts as an important psychological construct, the application of which to the description and explanation of such a socio-legal phenomenon as corruption is productive and useful in predicting corrupt behavior.

Постановка проблеми. Сучасні науковці одним із провідних маркерів готовності до корупційної поведінки визначають відчуження суб’єктом моральної відповідальності, що підтверджується результатами психологічних досліджень [1–3; 16].

Л. Колберг вважає, що досягнення людиною моральної зрілості можливе тільки після прийняття на себе моральної відповідальності [8]. На стадії моральної зрілості на перший план виходять

індивідуальні права, людське життя тут має виняткову цінність [8]. Однак моральне судження, хоча і є необхідним, але недостатнім для здійснення моральної дії, тому Л. Колберг і його послідовники розробляють теорію багатоступінчастого переходу від моральних суджень до моральних дій. Важливим компонентом, необхідним для вчинення корупції, виступають психологічні техніки виправдання (пояснення, обґрунтування) власної корупційної поведінки. Адже на відміну від інших видів зло-

чинів, корупційні діяння в повсякденному житті зазвичай здійснюються досить поважними та хорошими людьми, які можуть бути гарними батьками, активними членами громади, високими посадовцями. Корупціонери зазвичай не вважають себе корумпованими. Іноді вони вважають за краще зізнаватися у своїх помилках, але відкидають злочинну мотивацію до корупції. Одним із найважливіших аспектів корупції є те, як правопорушники захищають або виправдовують свої дії за допомогою різних концепцій чи розумових прийомів.

А. Бандура зазначає, що існують механізми, які зумовлюють вибірку актуалізацію суб'єктом на різних стадіях саморегуляції тих чи інших моральних заборон, що дозволяє застосовувати чи не застосовувати ці моральні заборони до себе. Явище пригнічення та відкидання особистістю моральних принципів у разі її негативної стосовно інших поведінки А. Бандура називає відчуженням моральної відповідальності [4].

Окрім того, А. Бандура наголошує на важливості не гіпотетичних міркувань про моральні проблеми (як вивчав моральну поведінку Л. Колберг), а вивчення реальної поведінки людей. Саморегуляція моральної поведінки не є для А. Бандури цілковито інтрапсихічною категорією; на його думку, вона виникає у взаємодії із соціальним середовищем, за допомогою реципрокних інтерацій когнітивних, афективних і соціальних процесів [4]. Він визначає вісім механізмів так званого відчуження моральної відповідальності. Саме явище відчуження моральної відповідальності (moral disengagement) він визначає як механізми, за допомогою яких на різних етапах процесу саморегуляції моральні заборони індивіда активуються вибірково і не застосовуються ним до себе (тобто відчужуються) у відповідь на його шкідливу стосовно інших поведінку [5]. Це класичне визначення, що трапляється практично в усіх книгах і статтях А. Бандури, дещо більш образною мовою викладено Силією Мур, дослідницею з Лондонської школи бізнесу, яка у 2015 р. зробила змістовний і ємний огляд сучасних досліджень даного психологічного конструкта: «Відчуження моральної відповідальності означає сукупність із восьми когнітивних механізмів, які сприяють від'єднанню внутрішніх моральних стандартів від дій людини, полегшують її залучення до неетичної поведінки та допомагають не переживати водночас стрес» [10, с. 200]. Вісім механізмів відчуження моральної відповідальності А. Бандура відносить до чотирьох груп (локусів): це безпосередньо поведінка, особистісний локус актора, локус переформулювання наслідків поведінки та локус спотворення образу жертви жорстокого поводження. Поведінковий локус діє через три механізми:

1. Моральне виправдання (moral justification): застосування цього механізму полягає у використанні виправдань морального, соціального чи економічного характеру так, щоб обґрунтувати моральність своїх учинків.

2. Евфімістичний ярлик (euphemistic labelling): використання спеціальним чином підібраних виразів може суттєво змінити ставлення до здійснюваних жорстоких учинків.

3. Вигідне порівняння (advantageous comparison): порівнянням свої учинків із суттєво більш поганими, можна знизити враження щодо їхньої шкідливості.

Локус актора задіє усунення чи навмисне розмивання вини відповідального за деструктивну поведінку. Він включає два механізми:

1) усунення відповідальності (displacement of responsibility) відбувається, коли актор відносить причини здійснюваних ним дій до соціального тиску більш авторитетної, ніж він сам, особи та мінімізує власну активність. Наприклад, найманий кат може сказати, що він підпорядковувався наказу;

2) розсіювання відповідальності (diffusion of responsibility) – це поширений прийом поділу провини, що мав місце, наприклад, серед співробітників концентраційних таборів або тюремників, які представляють свої дії «просто елементами величезної системи». Локус, що дозволяє переформулювати наслідки поведінки, залучає механізм спотворення або ігнорування наслідків шкідливої поведінки (disregard or distortion of consequences). Наприклад, людина, яка скоїла аморальний учинок, може заперечувати, що хтось серйозно постраждав, або переконувати, що завдана шкода пішла навіть на користь і «загартувала» постраждалого [10].

До локусу, що спотворює образ жертви жорстокої поведінки, належать два механізми:

1) дегуманізація (dehumanization), у разі використання цього механізму потерпілий подумки чи вербально прирівнюється до представника нижчого ступеня еволюції, тварини або навіть комахи, позбавленої емоцій і власних смислів, можливості переживати біль тощо; завданням шкоди актор чи не робить добру справу;

2) атрибуція провини (attribution of blame): у разі використання цього механізму людина, яка робить жорстокий учинок, описує себе як «жертву» справжньої жертви, вказуючи на «провокацію» [6; 16]. Якщо концепція Л. Колберга будувалася навколо стадій морального розвитку та поступового руху від інтеріоризації умовної авторитетної постаті, яка може карати за несхвалену поведінку, до абстрагування та невикористання образу будь-яких референтних постатей на постконвенційній стадії морального розвитку,

концепція А. Бандури спирається на ситуативність і процесуальність механізму відчуження моральної відповідальності. Окрім того, він описує вісім різних механізмів, які можуть бути активовані за зовнішніми обставинами.

У 2012 р. Силія Мур опублікувала зі співавторами велике дослідження, що складалося з кількох етапів, у якому було валідизовано опитувальник, що оцінює рівень відчуження моральної відповідальності в організаційному контексті, а також було описано поведінкові кореляції цієї схильності. Автори змогли показати, що схильність відключати моральну оцінку власних непристойних учинків є предиктором неетичної поведінки (на основі самозвіту й експертної оцінки з боку керівника та колег респондента), здійснення підривок і махінацій, ухвалення рішень на свою користь у робочому контексті [12].

Мета статті – визначити специфіку відчуження моральної відповідальності поліцейських як маркера готовності до корупційної поведінки на різних етапах професійної діяльності. Вивчення проведено в червні – серпні 2021 р. Емпіричну базу дослідження становили 800 працівників поліції, які були розподілені на дві групи: до першої групи увійшло 400 осіб зі стажем професійної діяльності від 5 до 10 років, до другої групи – 400 курсантів – майбутніх поліцейських.

Відчуження моральної відповідальності (і конкретні механізми, що його становлять), на думку Д. Блумберга з колегами, є значущою теорією у спробі зрозуміти неправомірні дії поліції [7]. Поширення відчуження моральної відповідальності серед поліцейських вимагає актуалізації цього напрямку досліджень, але, як зазначають науковці, можна навести вагомий аргумент, що нинішня поліцейська підготовка та практика поліції, якщо й не сприяють цьому явищу, але зазвичай і не перешкоджають. Наприклад, серед багатьох працівників поліції поширені уявлення щодо їх винятковості, елітності, особливої ролі в перетворенні суспільства.

Механізми відчуження моральної відповідальності можуть процвітати за умови неналежного контролю їх формування під час підготовки поліцейських і в подальшій професійній діяльності.

У контексті вивчення психологічного сенсу маркерів схильності до корупційної поведінки дослідження відчуження моральної відповідальності на прикладі працівників поліції дозволяє більш детально розкрити зазначену проблему в емпіричному сенсі.

Результати дослідження. Емпіричне дослідження відчуження моральної відповідальності у працівників поліції, результати якого наведені в таблиці 1, надало можливість виявити відмінності між досліджуваними групами за низкою показників.

Вивчення варіантів вияву відчуження моральної відповідальності виявило, що за шкалами «Зміщення відповідальності» та «Дегуманізація» показники в першій групі ($7,33 \pm 0,25$ і $10,68 \pm 0,29$) вірогідно перевищують показники за означеними шкалами, отримані у другій групі ($6,74 \pm 0,16$ і $9,15 \pm 0,43$), $t = 2,05$, $p \leq 0,05$ і $t = 2,90$, $p \leq 0,01$.

Щодо особистісного локусу відчуження моральної відповідальності, показник за шкалою «Зміщення відповідальності» у першій групі відбиває більшу схильність цих досліджуваних знаходити пояснення своєї поведінки в соціальному тиску, що здійснюють особи, наділені владними повноваженнями або більш авторитетні, що дозволяє суб'єкту мінімізувати власну ініціативу у здійсненні неетичних вчинків.

Стосовно локусу спотворення образу жертви жорстокої поведінки, показник за шкалою «Дегуманізація» віддзеркалює більш виражену зорієнтованість респондентів цієї групи на сприйняття об'єктів своєї неетичної поведінки як таких, що втратили позитивні людські якості, що вивести їх поза межі суб'єктивного виміру гуманності.

Установлено також, що в локусі спотворення образу жертви жорстокої поведінки друга група відрізняється від першої вірогідно більшими

Таблиця 1

Показники відчуження моральної відповідальності у працівників поліції ($M \pm m$)

Шкали	1 група	2 група	t	p
Поведінковий локус				
Моральне виправдання	$4,83 \pm 0,30$	$4,95 \pm 0,33$	0,27	–
Евфімістичний ярлик	$5,18 \pm 0,21$	$5,48 \pm 0,46$	0,59	–
Вигідне порівняння	$6,11 \pm 1,05$	$5,77 \pm 0,63$	0,28	–
Особистісний локус				
Зміщення відповідальності	$7,33 \pm 0,24$	$6,74 \pm 0,16$	2,05	0,05
Розсіювання відповідальності	$5,65 \pm 0,39$	$5,61 \pm 0,53$	0,06	–
Локус переформулювання наслідків поведінки				
Спотворення наслідків	$5,11 \pm 0,43$	$4,76 \pm 0,28$	0,68	–
Локус спотворення образу жертви жорстокої поведінки				
Дегуманізація	$10,68 \pm 0,29$	$9,15 \pm 0,44$	2,9	0,01
Атрибуція провини	$8,79 \pm 0,60$	$10,88 \pm 0,70$	2,27	0,01

показниками за шкалою «Атрибуція провини» ($10,88 \pm 0,70$ і $8,79 \pm 0,60$), за $t = 2,27$, $p \leq 0,01$. Це є свідомством більш істотної тенденції в разі здійснення суб'єктом неетичних учинків вказувати на «провокаційну» ситуацію, у якій, через незалежні від нього обставин, він був змушений повести себе певним чином у відповідь на «провокацію» об'єкта неетичної поведінки.

Було виявлено, що за такими формами відчуження моральної відповідальності, як «Моральне виправдання» ($4,82 \pm 0,30$ та $4,95 \pm 0,33$; $t = 0,27$), «Евфемістичний ярлик» ($5,18 \pm 0,21$ і $5,48 \pm 0,46$; $t = 0,59$), «Вигідне порівняння» ($6,09 \pm 1,05$ та $5,77 \pm 0,63$; $t = 0,28$), «Розсіювання відповідальності» ($5,65 \pm 0,39$ та $5,61 \pm 0,53$; $t = 0,06$) і «Спотворення наслідків» ($5,11 \pm 0,43$ і $4,76 \pm 0,28$; $t = 0,68$), відмінності між досліджуваними групами не досягають рівня значущості.

Тобто перша та друга групи не відрізняються у проявах схильності до виправдань різного змісту з метою аргументації скоєних учинків; до використання евфемістичних формулювань, які вербально згладжують неетичність поведінки; упевненості в тому, що неетичні дії можуть бути корисними або мати альтруїстичний характер, ставши на перешкоді більшим людським стражданям; схильності до розподілу відповідальності або провини між усіма учасниками ситуації, коли кожен із них виступає суб'єктом окремих незначущих дій; ігнорування, знецінювання тощо наслідків власних неетичних учинків, що дозволяє уникнути вирішення моральної дилеми, оскільки наслідки неетичної поведінки в такому разі виглядають мінімізованими чи неочевидними.

Використана нами методика діагностики відчуження моральної відповідальності не надає технічної можливості встановити рівень вияву як окремих компонентів досліджуваного феномену, так і його загального показника. У процесі адаптації означеної методики (версія на 24 питання) на вибірці студентів, що складалася зі 141 особи, Я. Льодовою зі співавторами було отримано середній показник відчуження моральної відповідальності, який дорівнював 3,15 балів (сума балів за шкалами, поділена на 8). У нашому дослідженні середній показник у першій групі становив $6,69 \pm 0,42$, у другій – $6,65 \pm 0,42$. Як ми вважаємо, такі відмінності пов'язані зі специфікою вибірок, задіяних у процедурі адаптації методики й у проведеному нами дослідженні.

Це підтверджується даними, отриманими А. Prameswari та У. Budiarto (2015 р.), які на загальній вибірці поліцейських виявили, що 46,7% досліджуваних характеризуються високим рівнем вияву відчуження моральної відповідальності, зокрема, у працівників дорожньої поліції частка осіб із високим рівнем досліджуваного показника

становила 40,8%, у працівників патрульної поліції – 63,3% [14].

Мінімальний середній показник, який можна отримати за даною версією методики, становить 3 бали, максимальний – 21 бал, тобто в обох групах працівників поліції з формальної точки погляду показники досягають межі низького та середнього рівнів.

Виходячи з того, що проблема дослідження відчуження моральної відповідальності є новою для вітчизняної науки, ми звернулися до наукових результатів, отриманих зарубіжними вченими, що працюють у галузі психології поліціювання.

Л. Spector вивчав відчуження моральної відповідальності на прикладі курсантів поліцейської академії штату Флорида (США) із застосуванням версії опитувальника, який містить 32 питання та передбачає оцінювання тверджень за 5-бальною шкалою Лайкерта [15]. Середній показник вираховується як сума показників за всіма шкалами. Оскільки дослідник не наводить первинні дані, які дозволили б представити їх через проценти, з метою урівнювання систем виміру нами було враховано пропозицію А. Newman із колегами щодо порівняння усереднених результатів, отриманих із використанням різних версій опитувальника, які можуть вміщувати як різну кількість питань, так і різновимірні шкали Лайкерта – від 5-бальної до 9-бальної. Науковці наголошують на можливості використання такої умовної одиниці виміру результатів, як відсоток, який становить отриманий показник від максимально можливої суми балів [13], тим самим надають відповідь на питання, поставлене А.Л. McAlister, стосовно перспектив аналізу та порівняння результатів дослідження відчуження моральної відповідальності у прогнозованій ситуації стрімкого розвитку психодіагностичного інструменту її вимірювання та його варіативності [9].

Звертаючись до даних, що наводить Л. Spector у своєму дослідженні, варто вказати на близькість загального показника відчуження моральної відповідальності, зафіксованого у вибірці американських курсантів, який становить 31,2% від максимальної кількості балів, до результатів, установлених нами в першій і другій групах досліджуваних (31,85 і 31,66% відповідно).

Нами було розглянуто показники відчуження моральної відповідальності за окремими локусами (табл. 2).

Результати математико-статистичного аналізу засвідчили, що досліджувані групи вірогідно не відрізняються в показниках поведінкового локусу ($16,07 \pm 1,51$ та $16,17 \pm 1,37$, $t = 0,05$), особистісного локусу ($12,96 \pm 0,61$ та $12,33 \pm 0,67$, $t = 0,70$), локусу переформулювання наслідків поведінки ($5,11 \pm 0,43$ та $4,76 \pm 0,28$, $t = 0,49$) та локусу

Показники відчуження моральної відповідальності за окремими локусами у працівників поліції (M ± m)

Шкали	1 група	2 група	t	p
Поведінковий локус	16,07 ± 1,51	16,17 ± 1,37	0,05	–
Особистісний локус	12,96 ± 0,61	12,33 ± 0,67	0,70	–
Локус переформулювання наслідків поведінки	5,11 ± 0,43	4,76 ± 0,28	0,49	–
Локус спотворення образу жертви жорстокої поведінки	19,45 ± 0,87	20,01 ± 1,13	0,39	

спотворення образу жертви жорстокої поведінки (19,45 ± 0,87 та 20,01 ± 1,13, t = 0,39).

Отже, перша та друга групи виявляють відмінності окремих складових частини локусів морального відчуження, але водночас і подібність у вияві загальної вираженості цих локусів.

Висновки. Загальний механізм і складові частини морального відчуження виступають як феномен, який конструюється в досвіді корупціонера та захищає його самооцінку через незастосування до себе внутрішніх моральних санкцій в умовах протиставлення власної поведінки загальноприйнятими моральними нормам. Вивчення варіантів проявів морального відчуження в поліцейських показало, що за шкалами «Зміщення відповідальності» та «Дегуманізація» показники в першій групі вірогідно перевищують показники за означеними шкалами, отримані у другій групі, що відбиває більшу схильність представників першої групи знаходити пояснення своєї поведінки в соціальному тиску, який здійснюють особи, наділені владними повноваженнями або більш авторитетні, що дозволяє суб'єкту мінімізувати власну ініціативу у здійсненні неетичних учинків; більш виражену зорієн-

тованість респондентів цієї групи на сприйняття об'єктів своєї неетичної поведінки як таких, що втратили позитивні людські якості, щоби вивести їх поза межі суб'єктивного виміру гуманності.

Друга група відрізняється від першої вірогідно більшими показниками за шкалою «Атрибуція провини», що виступає свідомством більш істотної тенденції в разі здійснення суб'єктом неетичних учинків вказувати на «провокауючу» ситуацію, у якій, через незалежні від нього обставини, він буде змушений повести себе певним чином у відповідь на «провокацію» об'єкта неетичної поведінки.

Перспективи дослідження. Моральне відчуження виступає важливим психологічним конструктом, застосування якого до опису та пояснення такого соціально-правового явища, як корупція, є продуктивним і корисним щодо прогнозування корупційної поведінки. Подальші наукові розвідки зазначеного напрямку передбачають як удосконалення методологічного інструментарію діагностування корупційних схильностей особистості, так і розроблення психолого-правових програм профілактики корупції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Abbink K., Wu K. Reward self-reporting to deter corruption: An experiment on mitigating collusive bribery. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2017. № 133. P. 256–272. DOI: 10.1016/j.jebo.2016.09.013
2. The psychology of corruption: the role of the counterfeit self, entity self-theory, and outcomebased ethical mindset / J. Abraham. *Journal of Psychological and Educational Research*. 2018. № 26(2). P. 7–32.
3. Agbo A., Iwundu E. Corruption as a propensity: Personality and motivational determinants among Nigerians. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*. 2016. № 150 (4). P. 502–526. DOI: 10.1080/00223980.2015.1107523
4. Bandura A. Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of moral education*. 2002. Vol. 31. № 2. P. 101–119.
5. Bandura A. *Moral Disengagement: How People Do Harm and Live With Themselves*. New York : Worth Publishers, 2016. 446 p.
6. Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency / A. Bandura et al. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1996. Vol. 71. № 2. P. 364–374.
7. Bruised badges: The moral risks of police work and a call for officer wellness / D.M. Blumberg et al. *International Journal of Emergency Mental Health and Human Resilience*. 2018. Vol. 20. P. 1–14. DOI: 10.4172/1522-4821.1000394
8. Kohlberg L. *The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages. Essays on Moral Development* / ed. by L. Kohlberg. Vol. 2 : The Philosophy of Moral Development. San Francisco : Harper & Row Publishers, 1984. 768 p.

9. McAlister A.L. Moral Disengagement: Measurement and Modification. *Journal of Peace Research*. 2001. Vol. 38. № 1. P. 87–99. DOI: 10.1177/0022343301038001005
10. Moore C. Moral disengagement. *Current Opinion in Psychology*. 2015. Vol. 6. P. 199–204.
11. Moore C. Moral disengagement in processes of organizational corruption. *J. Bus. Ethics*. 2008. № 80. P. 129–139.
12. Why employees do bad things: Moral disengagement and unethical organizational behavior / C. Moore et al. *Personnel Psychol.* 2012. № 65. P. 1–48.
13. Moral Disengagement at Work : A Review and Research Agenda / A. Newman et al. *Journal of Business Ethics*. 2020. Vol. 167. № 3. P. 535–570. DOI: 10.1007/s10551-019-04173-0
14. Prameswari A., Budiarto Y. Mechanisms of Moral Disengagement in Police Unethical Behaviour. *The Asian Conference on Education 2015 “Education, Power and Empowerment: Transcending Boundaries”* : Official Conference Proceedings, Kobe, Japan, October 21 – October 25, 2015. The International Academic Forum. 2016. P. 67–73. URL: http://papers.iafor.org/wp-content/uploads/conference-proceedings/ACE/ACE2015_proceedings.pdf
15. Spector L. Ethical decision-making in law enforcement academy recruits: a quantitative study examining the relationship between self-reported moral disengagement scores, self-efficacy and five variables: doctoral thesis for the degree of doctor of education in the field of organizational leadership. Northeastern University Boston, Massachusetts, 2016. 154 p.
16. Sternberg R.J. When Good, Not So Good, and Downright Evil People Do Bad Things : A Review of Moral Disengagement. 2016. URL: <http://www.apa.org/international/pi/2016/03/moral-disengagement.aspx>